

रसालकत्वात्सोमोजलंतस्यगुणः कार्यजिह्वागंधगंधाणं सपाहकयोरभेदात्स्पर्शस्पर्शनिद्रियं जिह्वादीनां जलादिकार्यत्वं तद्वतरसादिपाहकत्वाद्वा सपाहकयोः समानजातीयत्वनियमोऽनेन सूचितः ॥ ३४ ॥ सत्वगुणसत्त्वकार्यं अव्यक्तजं प्रधानकार्यं सर्वेषां भूतानां मालभूत ईश्वरस्तत्स्थं उपाधित्वेन तत्र स्थितं सर्वान्तरंगं सत्त्वं जानीयात् सत्वविशिष्टस्य ज्ञेयत्वे पिचिदचिद्विवेकेपरिशेषादचितः सत्वस्यैव ज्ञेयत्वमस्तीति सत्वमेव बुद्ध्यतेत्युक्तं ॥ ३५ ॥ एते सत्त्वाद्यैश्चादयो वा विरजसं सर्वप्रवृत्तिशून्यं कूटस्थं ॥ ३६ ॥ नवज्ञानेन्द्रियपंचकं बुद्धिमनसीदेहप्राणौ च द्वाराणि विषयप्रापकाण्यस्मिन्तन्वद्वारं भावैः शब्दादिभिः ॥ ३७ ॥ अजरामर इति देहधर्मास्पर्शोक्तः व्यक्तं मूर्तं अव्यक्तं अमूर्तं तदुभयात्मना उपदिश्यते वेदेद्देवावब्रह्मणो रूपे मूर्तं चैवामूर्तं चेत्यादिनायः सव्यक्तव्यक्तोपदेशः कार्यकारणालान्द्वान्नतदधिष्ठानभूतोनेतिनेतीत्यागमविषयः एवंविधोऽपि व्यापकः कारणाला सगुणोयः सर्वज्ञ इत्यादि श्रुतेः सार्वज्ञ्यादिगुणयुक्तः सूक्ष्मः दुर्लभ्यः सर्वाणि भूतानि गुणाश्च सत्त्वाद्यस्तेषामाश्रयोधिष्ठानं ॥ ३८ ॥ यथेति उपाधिवशान्महत्त्व

तद्वत्सोमगुणा जिह्वागंधस्तुष्टिर्वीगुणः ॥ श्रोत्रं नभोगुणं चैव चक्षुरग्नेर्गुणस्तथा ॥ स्पर्शं वायुगुणं विद्यात्सर्वभूतेषु सर्वदा ॥ ३४ ॥ मनः सत्वगुणं प्राहुः सत्वमव्यक्तजंतया ॥ सर्वभूतात्मभूतस्य तस्माद्बुद्ध्येत बुद्धिमान् ॥ ३५ ॥ एते भावाजगत्सर्ववहंति सचराचरं ॥ श्रिता विरजसं देवं यमाहुः प्रकृतेः परं ॥ ३६ ॥ नवद्वारं पुंरपुण्यमैतैर्भावैः समन्वितं ॥ व्याप्य शेतमहानात्मा तस्मात्पुरुष उच्यते ॥ ३७ ॥ अजरः सोमश्चैव व्यक्तव्यक्तोपदेशवान् ॥ व्यापकः सगुणः सूक्ष्मः सर्वभूतगुणाश्रयः ॥ ३८ ॥ यथा दीपः प्रकाशात्मा ह्रस्वो वायुः प्रकाशात्मा हान् ॥ ज्ञानात्मानं तथा विद्यात्सर्वसर्वजंतुषु ॥ ३९ ॥ श्रोत्रं वेदयते वेद्यं सृष्टिं तस्मिन् तस्मिन् ॥ कारणं तस्य देहोयं सकृत् सर्वकर्मणां ॥ ४० ॥ अग्निर्दारुगतो यद्बुद्धिर्देहदारौ न दृश्यते ॥ तथैवात्मा शरीरस्थो योगेनैवानुदृश्यते ॥ ४१ ॥ अग्निर्यथा लुप्यते न मयि त्वादारुदृश्यते ॥ तथैवात्मा शरीरस्थो योगेनैवानुदृश्यते ॥ ४२ ॥ नदीष्वापो यथा सूयं मरीचयः ॥ संततत्वाद्यथा यांति तथा देहाः शरीराणि ॥ ४३ ॥ स्वप्नयोगे यथैवात्मा पंचेन्द्रियसमायुतः ॥ देहमुत्सृज्य वै याति तथैवात्मा पलभ्यते ॥ ४४ ॥ कर्मणा बाध्यते रूपं कर्मणा चोपलभ्यते ॥ कर्मणानीयते न्यत्र स्वरूपेन बलीयसा ॥ ४५ ॥

मत्पत्वं वा प्राप्नोषि दीपवत्सर्वजंतुषु स एवत्यर्थः ॥ ३९ ॥ येन श्रोत्रं वेद्यं स्वविषयशब्दं वेदयते स एव शृणोति एवं पश्यतीत्यादिष्वप्यिज्यं येन श्रोत्रं शृणोति हि येन चक्षुः पश्यतीत्यादिश्रुतिभ्यः अयं देहस्तु तस्य शब्दादि वेदनस्य कारणं निमित्तं न तु वेत्ता किंतु स एवकर्ता ॥ ४० ॥ एवं विधस्यापि देहे कुतो न पलं भइत्याशंक्योपायाभावादित्याह अग्निरिति दारुभेदे कृतेऽपि न दृश्यते अयोगे योगाभावेऽपि न वानुदृश्यते ॥ ४१ ॥ व्यतिरेकमुक्त्वा अव्ययमाह दारुदारुणि योगेनैव नान्येनोपायेन ॥ ४२ ॥ योगाभावे देहसंबंधो न विच्छिद्यत इत्याह नदीष्विति ॥ ४३ ॥ देहांतरप्रवेशोऽपि न शालाचैव च वत् किंतु स्वमवदित्याह स्वमेति तथैव मरणं तदेव देहमुत्सृज्य देहांतरं प्राप्नोतीत्युपलभ्यते शाब्ददृष्ट्या योगेन बाधायते ॥ ४४ ॥ केन हेतुना देहांतरं यातीति तत्राह कर्मणेति रूपं प्राचीनं शरीरं बाध्यते न तु निवर्तते भ्रंति गृहीतस्य घटवन्निवृत्त्ययोगात् ॥ ४५ ॥